

Tarih Okulu
Sonbahar 2009
Sayı V, 253-259.

Mevlüt Çelebi, **Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları**, 165 sayfa, Ege üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, ISBN 978-975-483-807-7.

Beral ALACI*

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki hakimiyetinin sona ermesi ve Anadolu'nun işgal edilmesi ile başlayan ve Milli Mücadele olarak adlandırılan sürecin temel amacı "tam bağımsızlık"tır. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türk ordusunun aldığı kesin galibiyet ile; kazanılmaya çalışılan tam bağımsızlığın önemli bir safhası geride kalmış oluyordu. Ancak Misak-ı Milli ile ortaya konan temel prensiplerin tamamlanması için işgalin kaldırılmasının ardından da çalışmalar yoğun olarak devam edecekti. Türk İstiklal Savaşı'nın kazanılması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından başlayan dönem Anadolu'da köklü değişikliklerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı inkılaplar süreci olacaktır. Yurt içinde her alanda yapılan devrimlerle paralel olarak; dış politikada da savaşın ardından başlayan yoğun diplomasi göze çarpmaktadır. Genel itibariyle; ulusal çıkarlar göz önünde bulundurularak "dostluk" politikası çerçevesinde yürütülmeye çalışılan dış ilişkiler, 1923 sonrası Lozan'dan kalma problemlerin aşılma çalışılması ve iyileştirilmesi şeklinde çerçeveselendirilebilir. Bu noktada dış politikada Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren en önemli devletlerden biri de İtalya olmuştur.

İtalya ile Türkiye arasında Türk İstiklal Savaşı sırasında oluşan dostane hava Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından yavaş yavaş dağılacak ve hatta yerini sert demeçlerin verildiği soğuk bir döneme bırakacaktır. İşte bu süreçte Türkiye adına atılan önemli adımlardan birisi de dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün İtalya'ya yaptığı ziyaret olacaktır. Yapılan bu ziyarete ışık tutan, ziyaretin Türk ve İtalyan kaynaklarındaki yansımalarını ele alan yegane eser Mevlüt Çelebi'nin kaleme aldığı "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları" adlı kitabıdır.

* Arş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Manisa. E-posta: beralalaci@hotmail.com

2002 yılında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından basılan “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri” adlı eseri ile konuya olan hakimiyetini açıkça gözler önüne seren Mevlüt Çelebi; yazdığı bu eserle de araştırmacılara Milli Mücadele sonrasında iki devlet arasında yaşananlara ve İsmet İnönü’nün dönemin dış siyasetinde oynadığı role dair önemli bir kitaba daha imza atmıştır.

Eser Milli Mücadele sürecinde gösterdikleri dostane tavırlar nedeni ile “Türklerin gönlünü kazanmış” olan İtalyanların değişen tutumu ve bu değişikliğin Türk-İtalyan ilişkilerine yansımaları değerlendiren kısa bir önsözle başlıyor. Önsözün ilerleyen satırlarında ise kullanılan kaynaklarla ve izlenen yöntemle ilgili önemli bilgilere rastlıyoruz. Bölümlere ayrılmadan, on dört başlık veya kısım halinde kaleme alınan eserde, ayrıntılı bir bibliyografya, ek ve dizin bulunuyor. Kitabın en önemli ayrıntılarından bir tanesi de okumayı daha akıcı ve zevkli hale getiren gazete kupürlerinden bazı örneklerin sayfalar içerisine yerleştirilmesi olarak göze çarpıyor.

Çelebi; “Ana Hatlarıyla Türkiye-İtalya İlişkileri (1923-1932)” (s. 1-10) adlı ilk başlık altında; Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasının ardından başlayan Türk-İtalyan ilişkilerinin önemli detaylarını ele almıştır. Anlatımın en başında yazar, Atatürk döneminde Türk dış politikasını belirleyen “Yurtta Barış Dünyada Barış” prensibinin taşıdığı anlamı şöyle açıklamaktadır: Yurtta Barış Dünyada Barış ilkesi “sadece bu ülkeyi yönetenlerin barışın değerini iyi bilmeleri anlamına gelmemiştir. Bu ilke barışı kazanmak için savaşmak zorunda kalan Atatürk ve arkadaşları bakımından aynı zamanda uluslar arası bir barış özlemi ve içeride inkılâpların yapılması için gerekli ortama ihtiyaç duyulması anlamına da gelmiştir. İlave etmeye gerek yoktur ki, hem bu temel hedefe ulaşmak, hem de ülkede halkın yararına değişiklikler yapmak ancak siyasal istikrarla, bu da barışla mümkün olacaktı.” (s. 1)

Türkiye ile İtalya ilişkileri de bu temel ilke çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Ancak Türk İstiklal Savaşı sırasında müttefikleri ile olan problemleri nedeni ile Türklerden yana bir tavır sergileyen İtalya; Lozan’ın imzalanmasının ardından bu tavırdan uzaklaşacaktır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük etken, İtalya’nın “yayılmacı” politikasıdır. (s. 2) Çelebi; bu yayılmacı siyaset neticesinde ortaya çıkan ilk krizden (1924-Rodos) ve krizin getirilerinden bahsederken, önemli gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman’ın konuya ilişkin yorumunu ve basındaki “Silaha Sarılmaya Mecbur Kalırsak”, “Bugünkü vaziyette en muvafık hareket heyecana kapılmamaktır”

başlıklı haberleri kullanarak, ortamın gerginliğini açık şekilde yansıtmaktadır. (s. 3-4) Başlığın ilerleyen satırlarında Mussolini'nin ve çevresindeki kişilerin açıklamaları çerçevesinde devam eden Türk-İtalyan ilişkilerine değinilmektedir.

“İsmet İnönü” (1884-1973) adlı ikinci kısımda ise doğumundan ölümüne kadar İsmet İnönü'nün özel, askeri ve siyasi hayatının önemli dönüm noktaları konu edilmektedir. İsmet Paşa'nın 1884 yılında İzmir'de başlayan, zorlu savaş yılları içinde şekillenen ve uzun bir siyasi süreci içinde barındırdıktan sonra, 1973 yılında sona eren hayatı kısa ve öz olarak ele alınmıştır. (s. 11-13)

Kitabın temel konusu olan İnönü'nün İtalya seyahati ile ilgili ilk başlık, on dördüncü sayfada karşımıza çıkmaktadır. “Seyahat Hazırlıkları” (s. 14-21) adlı bu kısım; İsmet İnönü'nün Atatürk döneminde Başbakan sıfatı ile yaptığı yurt dışı gezilerini belirten bir şema ile başlamıştır. 22 Mayıs-2 Haziran 1932 tarihinde gerçekleşen İtalya seyahatinin kamuoyuna duyurulması, gazetelerdeki konuya ilişkin ilk yansımalar, gezinin iki ülke ilişkileri açısından önemi belirtilmiştir. İnönü'nün Mussolini tarafından Roma'ya davet edilmesi ve bu davetin kabul edilmesinin ardından başlayan görüşmelerde, seyahatin tarihi ve programının belirlenmesi ile ilgili çeşitli yazışmalar yapılmış, bu esnada gönderilen telgraflardan bir tanesi İtalya Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunarak kitaba ilave edilmiştir ki, bu da metni belgesel ve görsel açıdan zenginleştirmiştir. (s. 17-19) Ayrıca bu kısımda her iki ülkenin seyahat ile ilgili çalışmaları ve görüşmelerine de değinilmiştir.

Yapılan seyahat hazırlıklarının ardından önce büyükelçilikler arasında yapılan resmi yazışmalarla “Seyahat Programı” belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar sırasında yaşananlar, hazırlanan program eserin dördüncü başlığında “Seyahat Programı” adı altında açıklanmıştır. Roma'daki Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Suat Davaz tarafından “gayet aceledir” notu ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen program taslağının tam metni ile başlayan bölüm; Türkiye'nin verdiği cevap ve sonrasındaki görüşmelerle kesinleşen programın son halini içermektedir. Dikkat çeken bir diğer husus da bölüm içerisinde Mısır'da yayınlanan El Ehram gazetesinde yer alan konu ile ilgili bir makalenin aktarılmasıdır. Makalede yer alan “...İtalya makamatının İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey'in Roma'yı ziyaretlerini ehemmiyetle karşılamaları mucibi hayret değildir. Bu ziyaretin gerek siyasi ve gerekse iktisadi nokta-ı nazarından mühim neticeler vermesi muntazardır.” (s. 28) sözleri ziyaretin önemini vurgular niteliktedir.

Hazırlanan program neticesinde İsmet Paşa ve beraberindeki heyet 22

Mayıs 1932 tarihinde İstanbul'dan hareket ederler. "İsmet Paşa ve Türk Heyeti'nin İstanbul'dan Hareketi" başlıklı bölümde heyetin İtalya'ya varışına kadar geçen zamanda yaşananlar ve basındaki yankıları yer almaktadır. (s. 31-54) Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde İnönü'nün İstanbul'dan yola çıkışı "Haydarpaşa Garında – İstasyondan Vapura – Tevere Vapurunda – Başvekilin Beyanatı – Gazi Hazretlerine Çekilen Telgraf – Hareket – Mihmandarların Sözleri – Paşa Karşılıycılar Arasında – Adatepe Güvertesinde – Tevere'de – Büyük Salon'da – Paşa Hazretlerinin Beyanatı – Gazi Hazretlerine Telgraf – S.Soletti" ara başlıkları ile anlatılmış ve eserde bu makalenin geniş bir özetine yer verilmiştir. (s. 32-43) Ayrıca yine aynı başlık altında gezi ile ilgili olarak Muğla Milletvekili ve Cumhuriyet gazetesi Başyazarı Yunus Nadi'nin (Abalıoğlu), Siirt Milletvekili Mahmut'un (Soydan) ve Vakit gazetesi Başyazarı Mehmet Asım'ın yazılarına yer verilmiştir. Mevlüt Çelebi bu gibi dönemin önde gelen gazeteci ve milletvekillerinin yazılarından faydalanmanın, "resmi belgelere yansımaya bilgileri elde etme" amacına yönelik olduğunu ve büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. (s. 52) Bölüm Son Posta gazetesinin, "benzeri az görülen bir harekette bulunarak" İsmet Paşa'nın yaptığı seyahat ile ilgili halk röportajından örnekler ve yabancı bir gazetecinin konuya ilişkin görüşlerini yansıtan makalesi ile son bulmaktadır. (s. 52-54)

22 Mayıs 1932'de hareket eden Tevere vapuru 23 Mayıs sabahında Yunanistan'ın Pire limanına demirleyecek ve İnönü burada Yunanistan devlet adamları ile kısa görüşmelerde bulunacaktır. "Atina'da Yunan Devlet Adamlarıyla Görüşülmesi" adlı kısımda ele alınan yolculuk ve görüşmeler, yine geziye katılan gazetecilerden olan Mehmet Asım, Mahmut Bey ve Yunus Nadi'nin yazıları ile açıklanmıştır. (s. 54-62) Bölüm içerisinde; dönemin önemli kalemlerinin makalelerinde yer alan Çanakkale Boğazından geçerken Anadolu sahilinde rahatça görülen "18-3-1915" yazısının çarpıcılığı ve İsmet Paşa'nın hasta olan Yunanistan Eski Başbakanı Venizelos'u ziyareti gibi ayrıntılara da vurgu yapılmaktadır.

İsmet Paşa'nın İtalya'ya varışı yedinci kısımda "İsmet Paşa İtalya'da" başlığı ile ele alınmıştır. İsmet İnönü Tevere vapuruna tesadüfen binen bir İtalyan gazeteci ile yaptığı görüşmede, İtalya'ya gelmesindeki temel nedenin "barış" olduğunu vurgulamıştır. "İtalya'nın doğu memleketlerine açılan ilk limanı" olan Brindisi'ye varan İnönü, "büyük bir tezahürat" ile karşılanmıştır. (s. 65) Bölüm içerisinde İnönü'nün Brindisi'den Bari'ye, oradan da Roma'ya uzanan yolculuğu anlatılmaktadır.

“İsmet Paşa'nın Roma'da Mussolini Tarafından Karşılması”, “Mussolini'nin Ziyafeti”, “Paşa'nın Roma'daki Diğer İnceleme ve Temasları” ve “İtalya'dan Borç Alınması Meselesi” adlarını taşıyan dört başlık altında, İsmet İnönü ve beraberindekilerin İtalya'da geçirdikleri beş günün tüm detayları, gazete sütunlarında yer alan ayrıntılarıyla verilmektedir. Sekizinci kısımda Mussolini'nin İnönü'yü karşılamaya gelip gelmeyeceğine dair Falih Rıfkı Atay'ın yazdıkları üzerine Mevlüt Çelebi'nin yaptığı bilimsel yorum, hem konu ile ilgili açıklayıcı bilgi vermekte hem de genç tarihçilere objektif bakış açısının nasıl yakalanabileceğine dair rehberlik eder niteliktedir. Falih Rıfkı özetle; Türk heyetine verilen ilk programda Mussolini'nin İnönü'yü karşılamaya gelmeyeceğini belirttiğini ancak Türk Heyeti'nin “eğer program değişmezse, yarı yoldan memlekete dönüleceğini” haber vermesi üzerine yaşanan telaş neticesinde Mussolini'nin İnönü'yü karşılamaya gelmek durumunda bırakıldığını anlatmaktadır. Günümüz köşe yazarlarından Güneri Cıvaoğlu da Falih Rıfkı'dan hareketle bu olayı 1998 yılındaki bir köşe yazısına taşımıştır. Ancak Mevlüt Çelebi, kaynaklara dayanarak bu anlatımların doğru olmadığını; Paşa henüz yolculuğa çıkmadan hazırlanan programda Mussolini'nin “bizzat” karşılayacağını belirttiğini açıklar. Belgelere dayalı olarak yapılan açıklamanın ardından Çelebi'nin yaptığı yorum ders niteliğindedir: “Atay'ın ve ardından Güneri Cıvaoğlu'nun yazdıkları, her Türk'ün göğsünü kabartacak türden ifadelerdir. Fakat bu yapılırken tarihi gerçekleri göz ardı etmek, istemeden yanlış anlamalara yol açabilir. Bu olay; Atatürk ve arkadaşlarının bağımsızlığa verdikleri öneme bir örnek olarak gösterilmek istenmiş olsa bile, buna gerek olmadığına çünkü tarihi gerçekleri yansıtan başka pek çok örnek olduğuna inanıyoruz.” (s. 71)

İnönü ve beraberindekiler Roma'ya varışlarının ardından Panteon'a ve Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koymuşlar, şereflerine verilen yemeğe katılmışlardır. Ardından İnönü, Mussolini ile; Tevfik Rüştü ise Grandi ile birer saatlik görüşmelerde bulunmuşlardır. Yapılan görüşmeler ile ilgili kayıtların bulunduğu yerli yabancı pek çok basın organı tarafından yayınlanan haberlere eserin ilgili sayfalarında rastlanmaktadır. (s. 73-80)

Ziyaretin ikinci gününün ve eserin dokuzuncu başlığının temel konusu İnönü şerefine Mussolini tarafından verilen ziyafet olacaktır. Gündüz saatlerinde ziraat makineleri sergisini, kimsesiz çocuklar kurumunu ziyaret eden, at yarışlarını izleyen İnönü, öğlen Grandi'nin akşam ise Mussolini'nin verdiği yemeğe iştirak etmişlerdir. Akşam yemeği esnasında her iki başbakanın

yaptığı barış içerikli konuşmalar eserde yer almaktadır.(s.82-84) Bu konuşmalar ertesi günkü gazetelerde “dostluğa inanmış iki kalbin teminatını teati ettiler” sözleri ile değerlendirilecektir. (s. 86) İngiliz ve Fransız basını ise görüşmenin ilk sonuçlarının siyasi değil ekonomik olduğu yolunda yorumlar yapacaklardır. (s. 88)

İtalya’daki son üç gün içerisinde yapılanlar ve yine gazetelerdeki yorumlar onuncu başlıkta “Paşa’nın Roma’daki Diğer İnceleme ve Temasları” adı altında açıklanmıştır. Başlık içerisinde ilgi çeken husus, Fransız basınında ziyaretin aleyhine yazıların yer almasıdır. Bu metinler incelendiğinde görülmektedir ki, Türk-İtalyan dostluğu Fransa’yı rahatsız etmiştir. (s. 95-97) Bölüm Türk heyetinin Roma’dan ayrıldığı tarih olan 29 Mayıs 1932’de İsmet Paşa’nın yaptığı konuşma ve bir İtalyan gazetesine verdiği röportaj ile son bulmaktadır. İnönü konuşmasında seyahatin sonucunu şu sözlerle açıklamıştır: “Seyahatimin en kıymetli neticesi, İtalya’nın Türkiye hakkında açık ve dürüst siyasetini müşahede etmek olmuştur. (...) Seyahatim iki memleket arasında mevcut bulunan fikir itimadını takviyeye yardım etmiştir ve barışı göz önünde bulundurmaksızın, uzlaşmaksızın çalışmak ve yaşamak mümkün olmadığından bu karşılıklı anlaşma siyasetinin maksadı barışı kuvvetlendirmek ve bütün milletlere aynı misali vermektir.” (s. 99)

Dönemin gazete sütunlarına taşınan bir başka mevzu da gezinin yapılma amaçlarından biri olarak düşünülen İtalya’dan borç alma meselesidir. Ki bu konuya ilişkin ayrıntılı açıklama kitabın on birinci başlığında “İtalya’dan Borç Alınması Meselesi” adı ile yer almaktadır. Özetle borç alma gayesinin bulunduğu, hatta konuya ilişkin görüşmeler yapıldığı belirtilir. Ancak sonuç itibarı ile İtalya’dan alınması beklenen kredi alınmamıştır. (s. 103-105)

Türk heyetinin yaptığı seyahat 29 Mayıs gecesi Roma’dan geri dönüş yolculuğuna başlanması ile birlikte sonuçlanmıştır. Kitabın son üç başlığında bu dönüş süreci anlatılmaktadır. “İsmet Paşa’nın Türkiye’ye Dönüşü”; “Paşa’nın Türkiye’de Karşılanışı”; “Seyahatin Yankıları” adlı kısımlarda yine resmi kaynaklara ve dönemin gazetelerine dayanılarak ayrıntılı anlatımlarda bulunulmuştur. İki ülke arasındaki devlet adamlarının seyahat ile ilgili telgraflaşmaları ve bu telgraf metinlerinde göze çarpan dostane tavrın yansıtılmasının ardından geri dönüş sırasında yaşananların seyahate katılan gazetecilerin ağzından anlatımına yer verilmiştir.(s. 108-113)

2 Haziran 1932’de Türkiye’ye dönen heyetin “yaşa” sesleri arasında coşku ile karşılanması, İsmet İnönü’nün yurda gelişinin ardından verdiği

demeçler ve tüm bu atmosferin yerli-yabancı basındaki yansımaları kitabın son iki başlığını dolduran hususlar olmuştur. (s. 113-140)

Kitabın sonuç bölümünde; Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikada izlediği yol ile ilgili kısa bir tahlilden sonra, İsmet Paşa'nın İtalya gezisine ilişkin genel bir yorum yapan Çelebi, gezi ile doruk noktasına ulaşan dostane ilişkilerin, ilerleyen yıllarda "İtalya'nın yayılmacı siyaseti" nedeni ile bozulduğundan ve yeniden bir dostluğun oluşması için İtalya'nın "sağduyulu" davranmasını beklemek gerekeceğinden bahsederek kitabı tamamlar.

Bibliyografya kısmında "Arşivler", "Gazeteler", "Kitap ve Makaleler" ayrı ayrı belirtilmiştir. Ek kısmında ise; İtalya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan resmi programa yer verilmiştir. Kitabı incelemeyi kolaylaştıran "Genel Dizin" kısmı da en son bölümde karşımıza çıkmaktadır.

Kısaca tanıtılmaya çalışılan, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları" adlı eserde Mevlüt Çelebi; Türkiye'nin dış politikasında büyük önem arz eden Türk-İtalyan ilişkilerine dair çok önemli bir detaya büyüteç tutmuş ve konuyu bilimsel bir bakış açısı ile kitaplaştırmıştır. Açıkça görülmektedir ki eser hem konusu ile ilgili bir boşluğu doldurmakta hem de genç araştırmacılara yeni ve spesifik araştırma alanları bulmada rehberlik etmektedir.